

A PIARISTA REND TÖRTÉNETE

A barokk kor (1648–1781)

Amikor 1646-ban X. Ince pápa a piarista rendet előjárók és fogadalmak nélküli kongregációvá fokozta le, több mint félezer piarista élt Itáliában, Morvaországban és Lengyelországban. Közülük mintegy kétszázan elhagyták a rendet, de a következő években új tagok is csatlakoztak, így amikor VII. Sándor pápa több uralkodó és püspök közbenjárására 1656. január 24-én visszaállította a kongregációt, annak 41 rendházában 320 szerzetese volt. A piaristák mindenütt elismerést arató munkájának köszönhetően XV. Gergely pápa 1669. október 23-án ismét teljes jogú szerzetesrenddé tette a Kegyes Iskolákat.

A piarista rend tehát ismét a szabályozott papokhoz hasonló klerikusi rend lett, amelyben a laikus segítő testvérek (*fratres operarii*) a tanításban nem, csupán az iskolán kívüli kiegészítő munkákban vettek részt. A rend élére újból generális került, akit az eleinte hat, majd 1758-tól 12 évente Rómában ülésező generális káptalan (*capitulum generale*) választott meg. A legfontosabb ügyekben négy asszisztenssel együtt döntött. Az általuk alkotott generális kongregáció (*congregatio generalis*) nevezte ki a rendtartományok (*provincia*) élén álló provinciálisokat is, a kisebb és nagyobb rendházak (*residentia* vagy *collegium*) előjáróit (*superior* vagy *rector*), noha utóbbiaknál többnyire figyelembe vették a rendtartományi kongregáció (*congregatio provincialis*) által küldött jelöléseket.

A rend visszaállítása után azonnal folytatódott a további terjeszkedés, elsősorban Közép-Európában. A piaristák megtelepedtek Ausztriában (Horn, 1657), Magyarországon (Privigyé, 1666), Litvániában (Dambrowicza, 1684), Badenben (Rastatt, 1715). 1683-ban az alapító szülőföldjén, Spanyolországban is gyökeret vertek (Moyá). Az első rendházakat tipikusan kisebb, Közép-Európában sokszor protestáns többségű városokban alapították, de a rend elismertségét jelezte, hogy a 18. század elejétől kezdve már a fővárosokban is megkezdtek munkájukat (Bécs, 1698; Pest, 1717; Vilnius, 1720; Madrid, 1728; Prága, 1752; Milánó, 1759). 1706-ban 8 rendtartományban (*provincia*) és 94 rendházban 950 piarista élt, 1724-re pedig 1680-ra nőtt a számuk.

A rend vezetői – a korábbi rossz tapasztalatokból okulva – különös hangsúlyt helyeztek a növendékek képzésére. 1660-ban a dél-itáliai Chieti-ben, majd 1661-ben a római rendházban hoztak létre központi növendékházat.

Utóbbi főként azután vált jelentőssé, hogy Carlo Giovanni Pirroni generális (1677–1685) szinte alapjától átépítette a San Pantaleo rendházat, továbbá újjászervezte a növendékházakat, és egységesítette a képzési követelményrendszert (*Ratio studiorum*, 1681). A komolyabb tudományos képzéssel együtt járt azonban, hogy a rend tevékenységében idővel egyre nagyobb súlyt kapott a latin nyelvű gimnáziumi, sőt a filozófiai és teológiai oktatás. Ez számos helyen konfliktusokhoz vezetett, elsősorban a hasonló intézményeket működtető jezsuitákkal, míg végül 1730-ban XII. Kelemen pápa kinyilvánította, hogy a piaristáknak joguk van magasabb szinteken is tanítani. Az iskolák mellett a piaristák vezettek árvaházakat, nemesi konviktusokat, szemináriumokat, elvállalták plébániák vezetését, és többen működtek közülük tábori lelkesként vagy hittérítőként.

A rend elfogadottságát jelezte, hogy alapítóját, Kalazanci Józsefet 1748-ban boldoggá, majd 1767-ben szentté avatták. A rend, amelynek akkor közel 3000 tagja volt, akkoriban élte történetének egyik fénykorát. A felvilágosodás eszméjének terjedésével, amely az iskolázást igen nagyra értékelte, a piaristák szerepe is tovább nőtt, elsősorban Mária Terézia uralkodása alatt a Habsburg Birodalomban, valamint Lengyelországban, ahol fontos oktatási intézmények vezetését bízták rájuk. Sok helyen piaristák vezették tovább az 1773-ban feloszlatott jezsuita rend iskoláit (Ravenna, Siena, Ragusa, Trencsén, Kolozsvár, Kőszeg, Selmechánya, Trier stb.). Ezzel együtt azonban megkezdődött a rend elvilágiasodása is, amely oda vezetett, hogy a piaristákat sok helyütt egyre inkább tudós tanárnak és egyre kevésbé szolgáló szerzetesnek tekintették.

A nemzeti önállóság kora (1781–1904)

Mivel a 18. század közepétől az európai államok a felvilágosodás eszméit követve mindenhol saját felügyeletük alá vették az iskolai oktatást, ez a század végére a piarista rend nemzetközi szervezetének széthullásához vezetett. 1781-től II. József császár (más szerzetesrendekhez hasonlóan) kivonta a Habsburg Birodalomban lévő piarista rendtartományokat a generális joghatóság alól. Pár év múlva ugyanez történt Spanyolországban is. Ettől kezdve a lengyel, cseh, osztrák és magyar rendtartományok egymástól függetlenül működtek, csupán a spanyolországi és itáliai piaristák őriztek meg

A PIARISTA REND TÖRTÉNETE

A barokk kor (1648–1781)

Amikor 1646-ban X. Ince pápa a piarista rendet előjárók és fogadalmak nélküli kongregációvá fokozta le, több mint félezer piarista élt Itáliában, Morvaországban és Lengyelországban. Közülük mintegy kétszáz elhagyták a rendet, de a következő években új tagok is csatlakoztak, így amikor VII. Sándor pápa több uralkodó és püspök közbenjárására 1656. január 24-én visszaállította a kongregációt, annak 41 rendházában 320 szerzetese volt. A piaristák mindenütt elismerést arató munkájának köszönhetően XV. Gergely pápa 1669. október 23-án ismét teljes jogú szerzetesrenddé tette a Kegyes Iskolákat.

A piarista rend tehát ismét a szabályozott papokhoz hasonló klerikusi rend lett, amelyben a laikus segítő testvérek (*fratres operarii*) a tanításban nem, csupán az iskolán kívüli kiegészítő munkákban vettek részt. A rend élére újból generális került, akit az eleinte hat, majd 1758-tól 12 évente Rómában ülésező generális káptalan (*capitulum generale*) választott meg. A legfontosabb ügyekben négy asszisztenssel együtt döntött. Az általuk alkotott generális kongregáció (*congregatio generalis*) nevezte ki a rendtartományok (*provincia*) élén álló provinciálisokat is, a kisebb és nagyobb rendházak (*residentia* vagy *collegium*) előjáróit (*superior* vagy *rector*), noha utóbbiaknál többnyire figyelembe vették a rendtartományi kongregáció (*congregatio provincialis*) által küldött jelöléseket.

A rend visszaállítása után azonnal folytatódott a további terjeszkedés, elsősorban Közép-Európában. A piaristák megtelepedtek Ausztriában (Horn, 1657), Magyarországon (Privigyé, 1666), Litvániában (Dambrowicza, 1684), Badenben (Rastatt, 1715). 1683-ban az alapító szülőföldjén, Spanyolországban is gyökeret vertek (Moyá). Az első rendházakat tipikusan kisebb, Közép-Európában sokszor protestáns többségű városokban alapították, de a rend elismertségét jelezte, hogy a 18. század elejétől kezdve már a fővárosokban is megkezdték munkájukat (Bécs, 1698; Pest, 1717; Vilnius, 1720; Madrid, 1728; Prága, 1752; Milánó, 1759). 1706-ban 8 rendtartományban (*provincia*) és 94 rendházban 950 piarista élt, 1724-re pedig 1680-ra nőtt a számuk.

A rend vezetői – a korábbi rossz tapasztalatokból okulva – különös hangsúlyt helyeztek a növendékek képzésére. 1660-ban a dél-itáliai Chieti-ben, majd 1661-ben a római rendházban hoztak létre központi növendékházat.

Utóbbi főként azután vált jelentőssé, hogy Carlo Giovanni Pirroni generális (1677–1685) szinte alapjától átépítette a San Pantaleo rendházat, továbbá újjászervezte a növendékházakat, és egységesítette a képzési követelményrendszert (*Ratio studiorum*, 1681). A komolyabb tudományos képzéssel együtt járt azonban, hogy a rend tevékenységében idővel egyre nagyobb súlyt kapott a latin nyelvű gimnáziumi, sőt a filozófiai és teológiai oktatás. Ez számos helyen konfliktusokhoz vezetett, elsősorban a hasonló intézményeket működtető jezsuitákkal, míg végül 1730-ban XII. Kelemen pápa kinyilvánította, hogy a piaristáknak joguk van magasabb szinteken is tanítani. Az iskolák mellett a piaristák vezettek árvaházakat, nemesi konviktusokat, szemináriumokat, elvállalták plébániák vezetését, és többen működtek közülük tábori lelkesítőként.

A rend elfogadottságát jelezte, hogy alapítóját, Kalazanci Józsefet 1748-ban boldoggá, majd 1767-ben szentté avatták. A rend, amelynek akkor közel 3000 tagja volt, akkoriban élte történetének egyik fénykorát. A felvilágosodás eszméjének terjedésével, amely az iskolázást igen nagyra értékelte, a piaristák szerepe is tovább nőtt, elsősorban Mária Terézia uralkodása alatt a Habsburg Birodalomban, valamint Lengyelországban, ahol fontos oktatási intézmények vezetését bízták rájuk. Sok helyen piaristák vezették tovább az 1773-ban fölösztatott jezsuita rend iskoláit (Ravenna, Siena, Ragusa, Trencsén, Kolozsvár, Kőszeg, Selmechánya, Trier stb.). Ezzel együtt azonban megkezdődött a rend elvilágiasodása is, amely oda vezetett, hogy a piaristákat sok helyütt egyre inkább tudós tanárnak és egyre kevésbé szolgáló szerzetesnek tekintették.

A nemzeti önállóság kora (1781–1904)

Mivel a 18. század közepétől az európai államok a felvilágosodás eszméit követve mindenhol saját felügyeletük alá vették az iskolai oktatást, ez a század végére a piarista rend nemzetközi szervezetének széthullásához vezetett. 1781-től II. József császár (más szerzetesrendekhez hasonlóan) kivonta a Habsburg Birodalomban lévő piarista rendtartományokat a generális joghatóság alól. Pár év múlva ugyan ez történt Spanyolországban is. Ettől kezdve a lengyel, cseh, osztrák és magyar rendtartományok egymástól függetlenül működtek, csupán a spanyolországi és itáliai piaristák őriztek meg

külön-külön bizonyos egységet. 1804-ben VII. Pius pápa „*Inter graviores*” kezdetű bullájával úgy rendelkezett, hogy hatévenkénti váltással egyszer a spanyolok, egyszer az itáliaiak közül válasszanak generálist (*magister generalis*), míg a másik felet egy saját maguk közül választott „*vicarius generalis*” kormányozza. Ezt azonban nem mindig tartották be pontosan, és a gyakorlatban a két fél egymástól függetlenül működött.

Az állami beavatkozás a 19. század elejétől már nem csak a rendi kapcsolatok elvágását, hanem teljes megszüntetést jelentette. A Habsburg Birodalom országaiban ugyan a piaristák – hasznosnak ítélt intézményként – elkerülték a szekularizációt, de a francia befolyás alá került német tartományokban 1802 és 1808 között minden piarista rendházat fölösztattak. Ez Spanyolországban 1837-ben történt meg, de itt néhány rendháznak sikerült túlélnie ezt az időszakot. 1845-től Jacinto Feliu (1845–1864) generális szervezte újra a rendet. Ő küldött először piaristákat Amerikába, Kubába (1858). A század végén a spanyol piaristák Chilében (Concepción, 1886) és Argentínában (Buenos Aires, 1891) is iskolát nyitottak. Feliu támogatta a Paula Montal által létrehozott spanyolországi piarista nővérek rendjét (*Pio Instituto de las Religiosas Hijas de Maria*) is. A piarista nővérek olaszországi rendjét (Figlie povere di S. Giuseppe Calasanzio) Celestino Zini toszkánai piarista provinciális és Celestina Donati alapították 1889-ben.

A napóleoni háborúk súlyosan károsították az itáliai rendtartományokat is, különösen a campaniait (Nápoly környéke), a liguriait (Genova környéke) és a rómaiakat. A szardíniai és a szicíliai csak kisebb veszteségeket szenvedett, a toscanai (Firenze környéke) és apuliai (Dél-Itália) piaristákat pedig nem érte bántódás. Ezért a generálisok 1845-től Róma helyett Firenzéből kormányozták az itáliai piaristákat. Az ismét gyarapodó rendet azonban keményen sújtották az olasz kormány 1860 és 1870 között hozott egyházellenes intézkedései. A szicíliai és a szardíniai rendtartomány teljesen megszűnt és 1874-ben a rend első központját, a római San Pantaleo rendházat is államosították.

Lengyelországban az ország földarabolása nehezítette meg a rend működését, bár a rendtartományok igyekeztek követni a politikai határok változásait. Az orosz uralom alá került részekben 1832-ben bezárták az egyházi iskolákat, majd 1863-ban a szerzeteseket minden tevékenységtől eltiltották, és sokukat Szibériába deportálták. 1873-ban azonban néhány piaristának sikerült visszatelepülnie a krakkói rendházba.

Bár az osztrák és a cseh provincia nem volt kitéve effajta üldözésnek, de a liberális szellemű hatóságok – a tanárok képesítésének hiányára hivatkozva és a rend rossz anyagi helyzetét kihasználva – 1871-re minden piarista iskolát államosítottak. Emiatt a rendtagok létszáma is folyamatosan csökkent. Ezzel szemben Magyarországon a piaristák tudományos és pedagógiai munkásságukkal komoly szerepet játszottak a nemzeti kultúra és tudomány terjesztésében és ápolásában, és ezáltal széleskörű elismerést vívtak ki a rend számára.

A század második felének itáliai generálisai egyre többet foglalkoztak a rend egységének újbóli megteremtésével. A spanyol José Calasanz Casanovas (1868–1884) Szentszék általi kinevezése bizonyos mértékben a rend egységének helyreállítását jelentette. Casanovas 1877-ben udvariassági látogatást tett a Habsburg Birodalomban. Utódja, Mauro Ricci (1884–1900) 1886-ban Rómába tette székhelyét, és az 1892-ben és 1898-ban általa összehívott egyetemes káptalanokon már néhány spanyol és lengyel atya is megjelent. 1893-tól adták ki az *Ephemerides Calasanzianae* című rendi folyóiratot, amely némi kihagyásokkal azóta is a rend hivatalos közlönye (1893–1899, 1901–1915, 1932–). Végül az egység megteremtése Alfonso Maria Mistrangelonak (1900–1904) volt köszönhető, aki generálissá történt kinevezésekor már Firenze érseke volt, később pedig bíboros lett (1915). Apostoli vizitátorként végiglátogatta a közép-európai és a spanyolországi rendtartományokat, és elérte, hogy 1904. június 29-én X. Pius pápa „*Singularitas regiminis*” kezdetű bullájával jogilag is megteremtette a rend egységét.

A 20. század kihívásai

A újra egyesült rendnek 1909-ben 133 rendházban 2180 tagja volt, amelynek többségét a spanyolok (1383 fő) alkották. Itáliában 307, Magyarországon 394, és egyebütt Közép-Európában 96 piarista élt. Ezért 1906-ban az első közös káptalanon a spanyol Manuel Sánchezt (1906–1910) választották meg generálisnak. Az ezt követő években sok spanyol piarista érkezett Itáliába, sőt Lengyelországba és Ausztriába is, hogy kiegészítsék az ottani megfogyatkozott létszámú piaristaságot. Bár a spanyolok között nem akadt annyi elismert tudós és tanár, mint például Magyarországon, de sokkal inkább megtartották a hagyományos szerzetesi értékeket. A régiók közötti mentalitásbeli különbség a 20. század folyamán egyre csökkent, főként a növendékek egységesülő képzésének és a szerzetesi sze-

génységet szigorító rendi reformoknak köszönhetően.

Rómában 1923-ban visszavásárolták a római San Pantaleo rendházat, ahol 1928-tól ismét megnyílt a nemzetközi növendékház, amely 1936-ban a római Monte Marióra költözött. 1930-ra elkészültek az új egyházi törvénykönyv által megkövetelt (1940-re véglegesített) konstitúciók, majd 1946-ra a regulák. A spanyol Leodegario Picanyol (1896–1968) munkássága révén az 1930-as évektől megindultak a tudományos rendtörténeti kutatások, amelynek legnagyobb eredménye Kalazanci Szent József levelezésének kiadása volt 20 kötetben, 1950–1988 között (Picanyol mellett Claudio Vilá Palá és Sántha György szerkesztésében).

A 20. század világháborúi és totalitáriánus diktatúrái sem kerültek el azonban a piaristákat. Az első világháború utáni határváltozásoknak köszönhetően a magyar rendtartomány számos rendházát, iskoláját elveszítette. A megmaradt rendházakból jöttek létre 1925-ben a romániai, majd 1930-ban a szlovákiai rendtartományok. A spanyol polgárháborúban 1936–1939 között 272 piarista halt meg erőszaktól vagy börtönben, közülük tizenháromat 1995-ben boldoggá avattak: Dionisio Pamplona (1868–1936), Manuel Segura (1883–1936), David Carlos (1907–1936), Faustino Oteiza (1890–1936), Florentino Felipe (1856–1936), Ignacio Casanovas (1893–1936), Enrique Canadell (1890–1936), Matías Cardona (1902–1936), Francisco Carceller (1901–1936), Carlos Navarro (1911–1936), José Ferrer (1904–1936), Juan Agramunt (1907–1936), Alfredo Parte (1899–1936). A második világháború után szovjet megszállás alá került közép-európai államokban a piarista rendet a többi szerzetesrendhez hasonlóan megszüntették (Romániában és Csehszlovákiában) vagy csak igen korlátozottan engedték működni (Magyarországon és Lengyelországban).

Az 1947. évi káptalanon a magyarországi tartományfőnököt, Tomek Vincét választották generálissá, aki összesen 20 évig vezette a rendet (1947–1967). Ekkor kezdődött meg a rend nagyobb arányú Európán kívüli működése. A kommunista üldözés elől menekülő magyar és lengyel piaristák egy csoportja 1949-ben megtelepedett az Egyesült Államokban, az 1950-es évektől pedig a különböző spanyol rendtartományok Dél- és Közép-Amerika számos államában kezdtek iskolai

és lelkipásztori munkát Brazíliától egészen Mexikóig. A baszk provincia tagjai 1950-ben Japánban kezdtek tanítani.

Az 1962 és 1965 között ülésező II. Vatikáni Zsinat után Nyugat-Európában súlyos identitásválság rázta meg a rendet. Sokan kiléptek és csökkent a hivatások száma is. 1965-ben a rendnek 2535 tagja volt, ez 1976-ra 1800-ra csökkent. A zsinat előírásának megfelelően 1967 és 1969 között speciális generális káptalant tartottak, ahol előkészítették az új Konstitúciókat, amelynek végleges változata 1984-re született meg.

A missziós tevékenység azonban tovább folytatódott. A katalán rendtartomány tagjai 1963-ban Szenegálban, a kasztíliaiak 1979-ben az Egyenlítői Guineában és 1995-ben Gabonban (Libreville), az aragóniaiak 1989-ben Kamerunban, az argentinok 1994-ben Indiában, a baszkföldiek pedig 1995-ben a Fülöp-szigeteken (Cebu City) kezdtek misszióba. 1990-től, a kommunizmus bukása után Közép-Európában is sok helyen újból megnyíltak a piarista iskolák, sőt a lengyel piaristák a Belorussziához csatolt egykori lengyel területen is megkezdték a munkát.

A század folyamán ugyan egész Európában sokféle új, modern piarista oktatási intézmények épültek, és 1926-tól például az osztrák piaristáknak ismét sikerült elemi iskolákat nyitniuk, de a létszám csökkenése miatt az iskolák vezetése egyre inkább kikerült a rend kezéből. Az itáliai és közép-európai rendtartományok fogyatkozó létszáma és az iskolák növekvő szaktanárigénye mindenütt ahhoz vezetett, hogy a piarista iskolákban többségében világi tanárok tanítanak. Ezért a rend egyrészt egyre inkább elfogadja és igényli a karizmájához csatlakozó világi munkatársak hatékony jelenlétét, másrészt pedig tevékenysége sok helyen a tanítás mellett az ifjúsági lelkipásztorkodás felé fordult. Ezt jelzi többek között, hogy 1947-ben még csak 7 plébániát vezettek piaristák, 2001-re azonban az a szám 105-re növekedett. Emellett a rend az utóbbi évtizedekben sok más lelkipásztori jellegű tevékenységben is közreműködik, mint amilyenek például az ifjúsági vezetők és hitoktatók képzése, a szülők és felnőttek iskolája, könyvkiadók, ifjúsági központok és kollégiumok fönntartása, valamint a szociális munka.

A rend jelenleg négy kontinensen (Európa, Ázsia, Afrika és Amerika), 34 országban van jelen, összesen 1420 szerzetessel.